

VAIKŲ DIENOS CENTRŲ PAGALBOS SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ VAIKAMS RAIŠKA IR JOS PLĖTRĄ SĄLYGOJANTYS VEIKSNIAI

Vaida Griškutė, Erika Masiliauskienė

Šiaulių universitetas, Edukologijos fakultetas

Įvadas

Šeima yra funkcionali socialinė institucija, kuriai dažniausiai priskiriamos vaikų gimdymo ir auginimo, ūkinė / ekonominė, tautos etoso, rekreacinė, komunikacinė, emocinė ir reguliuojančioji funkcijos (Bajoriūnas, 1997; Miškinis, 2003; Leonavičius, 2004 ir kt.). L. Rupšienė (2001) pažymi, jog detalesnis šeimos funkcijų išskyrimas priklauso nuo to, kiek identifikuojama šeimos narių poreikių. Dėl to galima teigti, kad sėkmingas šeimos funkcionavimas visuomenėje tiesiogiai koreliuoja su jai deleguotų funkcijų atlikimu tenkinant šeimos narių poreikius. Šiame kontekste tampa svarbus visuomenės nustatytas šeimos funkcionavimo lygmuo, kuris, pasak D. Kabašinskaitės (1999), leidžia spręsti apie tai, kada šeima neatlieka savo funkcijų ir pradeda kelti socialinį rūpestį. Pastarojo reiškinio atsiradimas visuomenėje visų pirma siejamas su nepalankiomis ekonominėmis, socialinėmis, kultūrinėmis ar psichologinėmis aplinkybėmis, kurios lemia šeimos krizę, t. y. sutrinka šeimos funkcijų vykdymas, šeima tampa neatspari ir ypač lengvai pažeidžiamas socialinės rizikos veiksnys. Tokios šeimos vadinamos socialinės rizikos šeimomis ir šiandieninėje visuomenėje tapo itin skaudus socialinis reiškinys, kuomet nepalankios vaiko asmenybės formavimosi sąlygos pirmiausia negatyviai veikia jose gyvenančius vaikus. Be to, anot J. Guščinskienės, G. Kondrotaitės (2006), dėl minėtose šeimose vyraujančio socialinio negatyvizmo išvelgiamos grėsmės ir normaliam visuomenės funkcionavimui.

Užsienio šalių mokslininkų (Berns, 2007; Kovachevikj, Bijedikj, Kuralikj-Kjishikj, Muftikj, 2009 ir kt.) darbuose nurodoma, kad socialinės rizikos / daugiaproblemių šeimų atsiradimas nulemtas konkrečių krizinių situacijų (gyvenamosios vietos pakeitimo, finansinių sunkumų, bedarbystės, turto netekimo ir kt.) ir / ar patirtų traumų (vaiko prievarta, liga, vieno iš šeimos narių mirtis, kriminaliniai nusikaltimai ir kt.). Šeima, patekusi į krizinę situaciją ir / ar patyrusi traumų, dėl vidinių ir išorinių resursų trūkumo neįveikia sunkumų, jai nepavyksta išvengti ir socialinės rizikos veiksnių (azartinių lošimų, psichotropinių medžiagų vartojimo, piktnaudžiavimo alkoholiu ir kt.) negatyvios įtakos. Socialinės rizikos šeimoje vidiniai asmenų tarpusavio ryšiai ir ryšiai su aplinka sutrinka, šeima gyvena nuolatinėje krizės būsenoje. Vaikai tokiose šeimose tampa socialiai pažeidžiami dėl nesaugios namų aplinkos, pozityvių santykių šeimoje trūkumo, nepriežiūros, netinkamo auklėjimo. Dėl to vystosi elgesio, emocinės, mokymosi, bendravimo su bendraamžiais problemos, stokojama socialinių įgūdžių, vaikai jaučiasi vieniši, emociškai jautresni.

Šalyje įteisinta socialinės paramos šeimai sistema yra viena esminių sričių, kuria siekiama užtikrinti savalaikę pagalbą socialinės rizikos šeimoms ir jų vaikams. Socialinės paramos šeimai sistemos sudėtine dalimi – socialinėmis paslaugomis – siekiama skatinti socialinės rizikos šeimų socialinį aktyvumą. Tokios paslaugos apima materialinę paramą ir socialinį darbą su krizę patiriančia šeima. Siekiant mažinti socialinės rizikos šeimų socialinę atskirtį, nacionaliniu lygmeniu skatinama kurti socialinių paslaugų infrastruktūrą, skirtą dirbti su tokio tipo šeimomis ir jose augančiais vaikais. Socialinių paslaugų įvairovė, kokybiškai ir laiku teikiamos paslaugos gali padėti socialinės rizikos šeimai ir vaikui išspręsti atsiradusius sunkumus, padėti užtikrinti vaiko fizinį, emocinį saugumą, sustiprinti šeimos narių tarpusavio santykius, padėti tėvams išugdyti socialinius ir tėvystės įgūdžius. Viena iš institucinės pagalbos formų socialinės rizikos šeimai ir jose augantiems vaikams – vaikų dienos centrai (toliau – VDC).

VDC paprastai dirbama kompleksiskai ir čia teikiamos pagalbos tikslas – organizuoti tinkamą vaikų užimtumą po pamokų, ugdyti vaikų atsparumą socialinės rizikos veiksniams. VDC skatina ir palaiko vaikų mokymosi motyvaciją, organizuoja jų laisvalaikio užimtumą, siekia apsaugoti vaikus nuo netinkamo elgesio, valkatavimo gatvėmis, padėti vaikams pasijusti pilnaverčiais visuomenės nariais, didinti jų savivertę. I. Kvedaravičiūtė (2007) pažymi, jog VDC kompleksine pagalba siekiama tenkinti esminius vaiko poreikius, kurių nesugeba suteikti vaiko šeima, lygiagrečiai vykdomas tėvystės ir motinystės įgūdžių ugdymas(is). LR Seimo Socialinių reikalų ir darbo komitetas, įvertindamas tai, kad ekonominės krizės sąlygomis žymiai išaugo socialiai remtinų šeimų skaičius, pabrėžia ir VDC pagalbos poreikį. Visa tai suponuoja tyrimo **probleminius klausimus**: Kokia pagalba socialinės rizikos šeimų vaikams VDC išplėtota labiausiai? Kokie yra tokios pagalbos plėtrą sąlygojantys veiksniai?

Tyrimo objektas – VDC pagalba socialinės rizikos šeimų vaikams.

Tyrimo tikslas – empiriškai ištirti VDC pagal-

bos socialinės rizikos šeimų vaikams raišką ir nustatyti tokios pagalbos plėtrą sąlygojančius veiksnius.

Tyrimo uždaviniai: teoriškai pagrįsti socialinės rizikos šeimos teisinę apibrėžtį ir VDC, kaip institucinės pagalbos vaikui ir šeimai formą; nustatyti VDC pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams raišką; atskleisti VDC pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams plėtrą sąlygojančius veiksnius.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa, turinio (*content*) analizė, matematinės statistikos metodais atlikta tyrimo duomenų analizė.

Tyrimo organizavimas

Kiekybinių tyrimų taikymas (Charles, 1999; Kardelis, 2002; Tidikis; 2003; Bitinas, 2006 ir kt.) grindžiamas supratimu, jog išorės veiksniai lemia VDC pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams turinį bei tokios pagalbos plėtros galimybes, todėl svarbu nustatyti, kurie iš jų labiausiai išryškėjo ir kokia kiekvieno iš jų statistinė reikšmė. Kiekybinio tyrimo metodologijai realizuoti pasirinktas **anketinės apklausos metodas**. Anketa VDC dirbantiems specialistams parengta atliktos mokslinės literatūros analizės pagrindu. Anketa sudarė 8 diagnostiniai bloškai, apimantys tokias teiginių temas: VDC veiklos sritys; VDC veiklos tikslai; vaikų poreikių tenkinimas VDC; VDC bendradarbiavimas su kitais VDC, įstaigomis, organizacijomis; VDC pagalbos gavėjai; VDC pagalba vaikams; VDC problemos dirbant su vaikais iš socialinės rizikos šeimų; VDC veiklos plėtros Lietuvoje galimybės. Kiekviena kiekybinio tyrimo instrumento struktūrinė dalis (tema) išskaidyta į atitinkamas subtemas, kurios leido giliau išanalizuoti pasirinktą tyrimo problemą (pvz., temą „VDC veiklos sritys“ detalizuoja tokios subtemos: psichologinė pagalba; edukacinė pagalba; socialinė pagalba).

Kiekybiniame tyrime (2010 m. sausio-vasario mėn.) dalyvavo Šiaurės Lietuvos teritorijoje išskūrusiuose VDC dirbantys specialistai (N = 35). Atliekant tyrimą, siekta nepažeisti socialinių **tyrimų etikos**, t. y. gautas išankstinis specialistų sutikimas dalyvauti tyrime. Akcentuoti dalyvavimo savanoriškumo bei anonimiškumo principai, laisvo apsisprendimo galimybė atsisakyti dalyvauti tyrime arba pasitraukti iš jo.

Kiekybinio tyrimo duomenų analizės paskirtis – statistinis objekto esminių požymių, jo funkcionavimo veiksmų pagrindimas (Bitinas, 2006). Siekiant kondensuoti informaciją ir nustatyti VDC pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams raišką, taikyta duomenų kiekybinė aprašomoji analizė (atlikta SPSS 17.0 kompiuterine programa) ir aprašomieji statistiniai metodai (duomenų padėtį apibūdina moda, mediana ir vidurkis, duomenų sklaidą – standartinis nuokrypis).

Tyrimo teorinės prielaidos

Socialinės rizikos šeimos teisinė apibrėžtis.

Lietuvos Respublikos (toliau – LR) teisiniuose dokumentuose (LR Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinės rekomendacijos, 2003; LR Valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, įstatymas, 2004; LR Vaiko gerovės valstybės politikos strategija, 2005; LR Socialinių paslaugų įstatymas, 2006; LR Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunantiems šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymas, 2006; LR Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, 2007), reglamentuojančiuose socialinę asmenų apsaugą, socialinės rizikos šeimos teisinei apibrėžčiai būdingas dvejopas akcentavimas, t. y. vienuose dokumentuose identifikuojami negatyvūs tėvų elgsenos ypatumai, o atitinkamai kituose – negatyvios tėvų elgsenos pasekmės tokiose šeimose gyvenantiems vaikams. Minėtų dokumentų turinio (*content*) analizė leido ekstrahuoti pagrindines kategorijas, kuriomis apibūdinama socialinės rizikos šeima. Taigi, socialinės rizikos šeima yra tokia šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų, o negatyvi bent vieno iš tėvų elgsena nusakoma šiomis kategorijomis: piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis; priklauso nuo azartinių lošimų; stokoja socialinių įgūdžių tinkamai prižiūrėti vaikus; naudoja prievartą (psichologinę, fizinę, seksualinę) prieš vaikus; gaunamą valstybės paramą naudoja ne šeimos interesams.

LR teisinių dokumentų turinio (*content*) analizė taip pat leido identifikuoti tokias pagrindines kategorijas, kuriomis apibūdinamos esminės negatyvios tėvų elgsenos pasekmės socialinės rizikos šeimose gyvenantiems vaikams: neužtikrinamas vaikų fizinis, protinis, dvasinis, dorovinis vystymasis ir saugumas; sukuriama aplinka, neskatinanti sveiko ir produktyvaus vaiko augimo ir vystymosi; sutrikęs šeimos narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas apriboja vaiko galimybes išreikšti poreikius ir jausmus; vaikai turi žemą savęs vertinimą; vaikai neturi tinkamų socialinių įgūdžių; neužtikrinamos pagrindinės vaikų teisės (priežiūra, ugdyimas, laisvalaikis ir kt.); ribojamos vaikų galimybės ugdytis ir dalyvauti visuomenės gyvenime.

Vaikas socialinės rizikos šeimoje. Vaiko socializacijos procese lemiamos įtakos turi ryšių su kitais asmenimis kontekstas, kurio, pasak R. Žukauskienės (2006), svarbiausios sudėtinės dalys yra šeima, jos struktūra, gyvenimo kokybė ir kt. Šeimos, kaip pirmojo vaiko socializacijos instituto, gyvenimo būdas, tradicijos, elgesio taisyklės formuoja vaiko asmenybę, jo gyvenimo nuostatas, požiūrius. Be to, šeimoje augančiam vaikui svarbiausia yra ne jos genetinis pagrindas, o aplinka, kurioje jis vystosi. I. Jonutytė, D. Binkauskaitė. J. Gelžinienė (2007)

pažymi, jog socialinės rizikos šeimų sąlygomis gyvenančių vaikų aplinkoje vyrauja skurdas, primityvi vertybinė orientacija, slegiantis, negatyvus psichologinis klimatas, moraliai žlugdančios auklėjimo klaidos, t. y. vaikas auga didelį stresą keliančioje aplinkoje, kurioje egzistuoja rizika pasireikšti asocialaus tipo asmenybės sutrikimui (Žukauskienė, 2006). Pati aplinka formuoja klaidingą vaiko požiūrį į pasaulį ir save, o tai skatina atsiriboti nuo socialinės aplinkos, nepasitikėti aplinkiniais. Dar viena gyvenimo tokioje aplinkoje pasekmė – vaikas, matydamas negatyvų šeimos modelį, tikėtina, visuomenėje veiks nepriimtinais ir smerktiniais elgesio modeliais (Garmezys, 1993; Winkley, 1996; Valickas, 1997; Sakalauskas, 2000; Kovachevikj, Bijedikj, Kuralikj-Kjishikj, Mufitikj, 2009 ir kt.).

Socialinės rizikos šeimose augantys vaikai dar vadinami socialiai apleistais. Jie patiria skurdą, įvairių tipų smurtą, nepriežiūrą, jiems nesudaroma tinkama fizinė, emocinė, psichologinė aplinka, reikalinga sveikam ir harmoningam vystymuisi. Todėl, anot V. Barštytės (2008), E. Kostinienės (2007), tokių šeimų vaikai neturi galimybių įgyti visuomenėje priimtų socialinių įgūdžių. Dėl to jie patiria problemų už šeimos ribų palaikydami santykius su kitais vaikais ar suaugusiais, mokykloje tokie vaikai jaučiasi nepatogiai ir todėl vengia ją lankyti. Tokiu būdu socialinės rizikos šeimų vaikai patenka į tam tikrą „užburta ratą“, kuriame dominuoja ne patys teigiamiausi elgsenos modeliai (pvz., alkoholio arba kitų psichotropinių medžiagų vartojimas; nusižengimai visuomenėje priimtoms elgesio normoms, taisyklėms; kriminologiniai nusikaltimai).

Vaikų dienos centras, kaip institucinės pagalbos vaikui ir šeimai forma. Lietuvoje institucinių paslaugų lygmenyje socialinės rizikos šeimų vaikams pagalbą teikiančių institucijų tinklo branduolį sudaro savivaldybės ir jose veikiančios vaikų teisių apsaugos tarnybos, socialinės paramos skyriai, šeimos paramos bei krizių centrai, pedagoginės-psichologinės tarnybos, globos namai, švietimo įstaigos, nevyriausybinių visuomeninių organizacijų, seniūnijų. Viena iš tokių institucinės pagalbos formų socialinės rizikos šeimų vaikams yra ir **vaikų dienos centrai**, kurie šalyje funkcionuoja kaip priemonių sistemos, skirtos vaiko teisių ir teisėtų interesų bei visuomenės saugumo poreikius atitinkančios ir vaiko socializacijos, ugdymo bei socialinės, pedagoginės, psichologinės, specialiosios, informacinės ar kitos pagalbos teikimo sistemos, sudėtinė dalis. Pirmasis VDC įsteigtas 1996 m. kovo 11 d. Kaune.

Organizacijos „Gelbėkit vaikus“ komunikacijos vadovė I. Šablinskienė (2009) teigimu, idėja steigti dienos centrus kilo stebint alkanus, gatvėmis slampinėjančius vaikus, dažniausiai gyvenančius

nedarniose ar vargstančiose šeimose, nelankančius mokyklos, nes neturi ko valgyti, neturi kur ruošti pamokų ir prisiglausti joms pasibaigus. Teigiama, jog tokie vaikai linkę nusikalsti, jie elgetauja, vaikatauja, neapsaugoti nuo smurto, seksualinės prievartos ir pan. VDC buvo sumanyti kaip prieglobstis tokiems vaikams, kur jie galėtų pavalgyti, žaisti, rengti namų užduotis, būtų apsaugoti nuo žalingo gatvės poveikio, o vakare grįžtų į namus.

VDC Lietuvoje egzistuojančių socialinių paslaugų sistemoje identifikuojamas kaip įstaiga ar jos padalinys, teikiantis pedagoginę, psichologinę, materialinę, socialinę pagalbą socialinės rizikos šeimoms ir vaikams bei organizuojantis pastarųjų ugdymą. Tokių centrų veikla teisiniu lygmeniu reglamentuojama šiais pagrindiniais šalies dokumentais: LR Socialinių paslaugų įstatymas (2006), LR Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (2007), LR Švietimo įstatymas (1991), LR Nacionalinė vaikų dienos centrų 2005–2007 metais programa (2004), LR Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinės rekomendacijos (2003), LR Socialinių paslaugų katalogas (2006). Šiuose dokumentuose nusakytos VDC veiklos teisinės apibrėžtys atskleidžia tokių centrų **paskirtį** ir esminius jų veiklos **tikslus** ir **uždavinius**.

VDC, kaip institucinės pagalbos socialinės rizikos šeimoms teikėjo, **paskirtis** – vykdyti nestacionarę, t. y. dieninę vaikų priežiūrą ir realizuoti papildomą paslaugų spektrą, sukurtą taip, kad būtų patenkinti esminiai vaiko asmenybės poreikiai, kurių nesugeba realizuoti vaiko šeima. Be to, siekiama remti šeimą, gerinant tėvystės ir motinystės įgūdžius jų pačių namuose ir dienos centre. Identifikuota VDC paskirtis lemia tokių centrų veiklos tikslus ir uždavinius, kurie turi aiškią kryptį, t. y. kompleksinę pagalbą socialinės rizikos šeimai ir vaikui, ypatingą dėmesį skiriant šeimos nariams suartinti. Taigi, VDC veiklos teisinio reglamentavimo kontekste išskiriami šie pagrindiniai **VDC veiklos tikslai**: 1) spręsti vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, socialines problemas, organizuojant jų ugdymą, neformalųjį užimtumą, užtikrinant socialinį darbą su tėvais, ir 2) sudaryti deramas vaikų socializacijos, vaikų nusikalstamumo ankstyvosios prevencijos, socialinių paslaugų socialinės rizikos šeimoms teikimo sąlygas.

Šių tikslų realizavimas lemia tokius VDC veiklos šalyje uždavinius: 1) teikti socialines paslaugas (edukacines, materialines, psichologines, sociokultūrinės ir kt.) socialinės rizikos šeimoms ir jose augantiems vaikams, siekiant ugdyti socialinius įgūdžius (bendravimo, bendradarbiavimo, savikontrolės, savarankiškos veiklos ir atsakomybės už ją, aktyvumo ir kt.), būtinus sėkmingos integracijos į visuomenę procesuose (pvz., socialinių problemų savarankiškas sprendimas); 2) dirbti socialinį darbą su socialinės

rizikos šeima, užtikrinant tinkamas sąlygas vaikui augti savo biologinėje šeimoje; 3) organizuoti socialinės rizikos šeimų vaikų laisvalaikį, siekiant eliminuoti tokius socialinės rizikos faktorius, kaip narkotinių, psichotropinių medžiagų bei alkoholio vartojimą, „gyvenimą gatvėje“, nusikalstamą veiką ir kt.; 4) ugdyti socialinės rizikos šeimų vaikus, t. y. jaunimo lyderius, gebančius tapti savarankiškais ir visapusiškai tvirtomis asmenybėmis, savo veikloje besivadovaujančiomis tvirtomis moralinėmis normomis; 5) prisidėti prie asmens, šeimos bendruomenės socialinių problemų atsiradimo eliminavimo ir visuomenės socialinio saugumo užtikrinimo.

Tyrimo rezultatai

VDC pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams raiška ir plėtros veiksniai identifikuojami pristatant empirinio tyrimo rezultatus, kurie atskleidžia VDC veiklos tikslus, plėtojamos pagalbos rūšis, teikiamas papildomas paslaugas ir naudojimosi jomis dažnį bei VDC pagalbos plėtrą sąlygojančius veiksnius.

Atliekant tyrimą, visų pirma siekta atskleisti, kokias problemas patiriančių šeimų vaikai naudoja si VDC pagalbą. Anketinės apklausos rezultatai leidžia teigti, kad dauguma VDC lankančių vaikų auga šeimose, kuriose bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu (51,4 %) ir / ar stokoja socialinių įgūdžių, t. y. negeba tinkamai prižiūrėti vaikų (40 %), kiek mažiau – netinkamai naudoja gaunamą valstybės paramą (22,9 %), piktnaudžiauja narkotinėmis, psichot-

ropinėmis ir / ar toksinėmis medžiagomis (14,3 %), ir nedidelei daliai tėvų (tėvui arba motinai) nustatytas tėvų valdžios apribojimas (2,9 %) ar yra priklausomi nuo azartinių lošimų (2,9 %). Šie rezultatai koreliuoja ir su tyrimo teorinėmis priegomis, kur akcentuota, kad socialinės rizikos šeimose dažniausi piktnaudžiavimo alkoholiu ar psichotropinėmis medžiagomis atvejai bei tėvystės įgūdžių stoka, tad dėl to netenkinami svarbiausi vaikų poreikiai.

Empirinio tyrimo rezultatai socialinės rizikos šeimų charakteristiką papildė ir duomenimis apie tokiose šeimose taikomą prievartą prieš vaikus. Paaiškėjo, kad VDC lankantys vaikai dažnai gyvena baimindamiesi dėl galimos agresijos šeimoje, nes tėvai prieš juos vartoja psichologinę (25,7 %) ir / ar fizinę (22,9 %) prievartą. Seksualinės prievartos atvejai retoki (2,9 %). Tačiau pastarosios prievartos raiškos atveju svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad itin sunku atpažinti seksualinės prievartos simptomus, o tai gali iškreipti realią situaciją nusakančius rezultatus.

VDC veiklos tikslai ir pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams raiška. VDC pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams turinys visų pirma priklauso nuo tokių centrų veiklos tikslų. Remiantis identifikuota VDC veiklos tikslų ir pagalbos tarpusavio priklausomybe, VDC specialistų prašyta nurodyti, kokiais tikslais grindžiama centro, kuriame jie dirba, veikla. Tyrimas atskleidė, kad pagrindinis VDC veiklos tikslas – vaiko, kaip pilnaverčio visuomenės piliečio ugdymas ($M = 4,43$; $Mo = 5$; $SD = 0,608$; 100 %) (1 lentelė).

1 lentelė. *VDC veiklos tikslai* (N = 35)

Tikslai	M	Md	Mo	SD	Nepritaria (%)	Pritaria (%)
Mažinti neigiamą šeimos įtaką vaikui	3,80	4,00	4	0,994	11,4	88,6
Skatinti vaiko gebėjimų ugdymąsi	4,17	4,00	4	0,785	2,9	97,1
Skatinti vaiko saviraišką	4,43	4,00	4	0,558	–	100
Užtikrinti vaiko saugumą	4,26	4,00	4	0,780	2,9	97,2
Plėsti intelektualų pažintinį ir kūrybinį vaiko akiratį	4,29	4,00	4	0,622	–	100
Skatinti vaiką pasijusti pilnaverčiu visuomenės nariu	4,43	4,00	5	0,608	–	100
Skatinti vaiko mokymosi motyvaciją	4,29	4,00	4	0,710	2,9	97,1
Ugdyti vaiko asmeninės higienos įgūdžius	4,46	5,00	5	0,701	–	100
Užtikrinti vaiko fizinę gerovę	4,14	4,00	4	0,845	5,7	94,3

Socialinės rizikos šeimose itin menkas dėmesys skiriamas asmeninės higienos įgūdžiams ugdyti, todėl neatsitiktinai tyrimo dalyviai šių įgūdžių ugdymą priskyrė prie vienu iš reikšmingesnių VDC veiklos tikslų ($M = 4,46$; $Mo = 5$; $SD = 0,701$; 100 %). Remiantis statistiniais rodikliais bei „pritaria“ procentine išraiška, būtina pažymėti, kad reikšmingi yra ir tokie VDC veiklos tikslai: skatinti vaiko saviraišką ($M = 4,43$; $Mo = 4$; $SD = 0,558$; 100 %) ir plėsti intelektualų pažintinį ir kūrybinį vaiko akiratį ($M =$

4,29; $Mo = 4$; $SD = 0,622$; 100 %). Tyrimas atskleidė ir tai, kad, VDC specialistų nuomone, silpniau išreikšti neigiamos šeimos įtakos vaikui mažinimo ($M = 3,80$; $Mo = 4$; $SD = 0,994$; 88,6 %) ir vaiko fizinės gerovės užtikrinimo ($M = 4,14$; $Mo = 4$; $SD = 0,845$; 94,3 %) tikslai.

VDC veiklos tikslų kontekste išryškėjo tokių centrų pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams raiška (2 lentelė).

2 lentelė. VDC pagalbos vaikams raiška (N = 35)

Pagalbos rūšys	M	Md	Mo	SD	Nepritaria (%)	Pritaria (%)
Psichologinė pagalba	3,34	3,00	3	1,056	22,9	77,1
Vaikų laisvalaikio ir užimtumo organizavimas	4,26	4,00	5	0,741	–	100
Pamokų ruošą	4,31	4,00	5	0,796	2,9	97,1
Nemokamas maitinimas	4,60	5,00	5	0,651	–	100
Socialinių ir higienos įgūdžių formavimas	4,17	4,00	4	0,747	–	100
Vaikų ir tėvų ryšių stiprinimas	3,51	3,00	3	0,919	11,4	88,6
Ryšių su panašiomis įstaigomis užmezgimas ir palaikymas	3,60	4,00	4	0,736	5,7	94,3

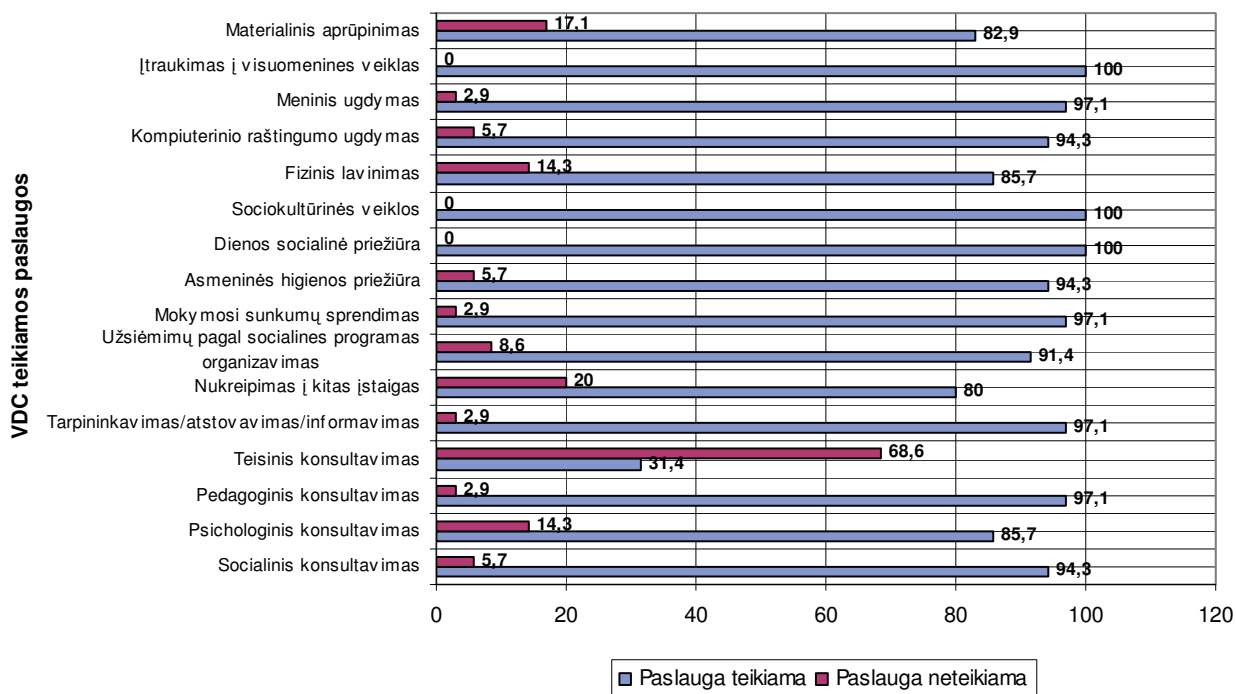
G. Kvieskienė (2000) pažymi, kad pagrindinė asocialaus elgesio vaikų didėjimo priežastis – vaikų nepriežiūra, kuri pasireiškia tėvų nesirūpinimu savo vaikais, nesidomėjimu jų veikla, interesais, leidimu elgtis nepriimtinais. Tokiu būdu, šeimoje stokojant priežiūros ir kontrolės, padidėja tikimybė vaikui perimti asocialias elgesio normas. Todėl itin svarbu, kad VDC labiausiai plėtojama pagalba *vaikų laisvalaikio ir užimtumo organizavimo* (M = 4,26; Mo = 5; SD = 0,741; 100 %), kaip pagrindinės prevencinės priemonės nuo neigiamos gatvės daromos įtakos, *pamokų ruošos* (M = 4,31; Mo = 5; SD = 0,796; 97,1 %), *nemokamo maitinimo* (M = 4,6; Mo = 5; SD = 0,651; 100 %) bei *socialinių ir higienos įgūdžių formavimo* (M = 4,17; Mo = 4; SD = 0,747; 100 %) srityse.

Remiantis 2 lentelėje pateiktais duomenimis,

galima teigti, kad silpniau VDC išplėtotą pagalbą *vaikų ir tėvų ryšiams stiprinti* (M = 3,51; Mo = 3; SD = 0,919; 88,6 %) bei *psichologinę pagalbą* (M = 3,34; Mo = 3; SD = 1,056; 77,1 %). Neatsitiktinai M. Bagdonaitė (2007) atkreipia dėmesį, kad VDC specialistų pastangoms stiprinti tėvų ir vaikų ryšius neigiamą įtaką daro socialinės rizikos šeimų menka motyvacija priimti pagalbą iš šalies. Be to, dėl neefektyvaus VDC finansavimo ne visada yra galimybė įsteigti psichologų etatus.

VDC paslaugos, kaip centrų pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams sudėtinės dalys

Empiriniame tyrime dalyvavę specialistai nurodė, kad VDC socialinės rizikos šeimų vaikams siūloma daugiau nei 15-os rūšių paslaugos (1 pav.).

1 pav. VDC paslaugos socialinės rizikos šeimų vaikams

Remiantis 1 paveiksle pateiktais duomenimis, galima teigti, kad VDC labiausiai išplėtotos *sociokultūrinės veiklos* (100 %), *įtraukimo į visuomenines veiklas* (100 %) bei *dienos socialinės priežiūros paslaugos* (100 %). Dauguma VDC socialinės rizikos

šeimų vaikams teikia *pedagoginio* (97,1 %) bei *socialinio konsultavimo* (94,3 %), *tarpininkavimo, atstovavimo, informavimo* (97,1 %), *meninio ugdymo* (97,1 %), *asmeninės higienos ir priežiūros* (94,3 %) ir *kompiuterinio raštingumo ugdymo* (94,3 %) pa-

slaugos. Silpniausiai išplėtotą *teisinių konsultavimo* (31,4 %) paslauga. Tyrimo dalyviai nurodė, kad, nepaisant VDC siūlomų paslaugų spektro, jų centruose besilankantiems vaikams aktualiausias yra *mokymosi sunkumų sprendimo* (97,1 %), *dienos socialinės priežiūros* (88,5 %) bei *pedagoginio konsultavimo* (85,7 %) paslaugos. Pasak VDC dirbančių specialistų, vaikai mažiausiai naudojami *nukreipimo į kitas įstaigas* (25,7 %) bei *materialinės pagalbos* (34,3 %) paslaugomis.

VDC pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams plėtrą sąlygojantys veiksniai. Anketinės apklausos metu VDC dirbantiems specialistams buvo pateikti atviro tipo klausimai, orientuoti į VDC veiklos plėtrą sąlygojančius veiksnius. Respondentų atsakymų turinio (*content*) analizė leido ekstrahuoti pagrindines kategorijas, kuriomis apibūdinami negatyvūs VDC pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams plėtrą sąlygojantys veiksniai:

- **Finansavimas.** VDC veikla (pagalba, jos kokybė, paslaugų įvairovė ir kt.) tiesiogiai priklauso nuo centro veiklai skiriamo finansavimo. Pagrindinė VDC veiklos ir jos plėtros problema, respondentų nuomone, tokių centrų finansavimo nepastovumas, kai centro veiklai lėšos gaunamos tik vykdant atitinkamus projektus.
- **Prieinamumas.** VDC dirbantys specialistai teigia, jog tokių centrų veiklos perspektyvos turėtų būti siejamos ir su naujų centrų steigimu kaimo ir miestelių teritorijose, tokiu būdu užtikrinant VDC pagalbos prieinamumą kiekvienam vaikui, kuriam tokia pagalba būtina.
- **Bendradarbiavimas.** VDC specialistai atkreipė dėmesį, kad centro plėtros galimybės glaudžiai koreliuoja su bendradarbiavimu su kitomis įstaigomis, organizacijomis dimensija. Ypatingas dėmesys atkreipiamas į VDC paslaugų tinklo plėtrą, kartu dirbant su švietimo įstaigomis. Šiame kontekste kaip itin svarbi sąlyga įvardijamas partnerinių institucijų geranoriškumas, dalijantis patirtimi, organizuojant bendrus renginius, akcijas ir pan.
- **Žmogiškieji ištekliai.** Tyrimo dalyviai pripažįsta, kad VDC personalo komplektavimas yra dar viena centro plėtrą lemiantis veiksnys. VDC stokoja įvairesnių sričių specialistų (pvz., teisininkų, psichologų, medikų ir kt.), galinčių efektyvinti centrų darbą su socialinės rizikos šeimomis ir vaikais. Neefektyvi VDC yra ir darbuotojų kvalifikacijos kėlimo sistema (stokojama seminarų, praktinių užsiėmimų ir kt.). Be to, akcentuota ir *savanorystės praktikos* plėtros būtinybė.
- **VDC veiklos viešinimas.** Dauguma tyrimo dalyvių atkreipė dėmesį į tai, kad VDC veiklos perspektyvos, plėtra priklauso ir nuo visuomenės

nuomonės apie tokių centrų veiklą. Todėl atsiranda būtinybė šviesti visuomenę, ją informuojant apie VDC paskirtį, veiklos tikslus, uždavinius, vykdomus projektus ir rezultatus.

Išvados

1. VDC pagalba dažniausiai naudojasi vaikai, gyvenantys šeimose, kuriose tėvai piktnaudžiauja alkoholiu ir / ar stokoja socialinių įgūdžių, t. y. negeba tinkamai prižiūrėti vaikų. Be to, tokiose šeimose vaikai patiria psichologinę ir / ar fizinę prievartą.
2. VDC pagalba socialinės rizikos šeimų vaikams priklauso nuo tokių centrų veiklos tikslų: skatinti vaiką pasijusti pilnaverčiu visuomenės nariu, ugdyti jo saviraišką, plėsti intelektualų pažintinį ir kūrybinį vaiko akiratį bei ugdyti asmeninės higienos įgūdžius. Šių VDC veiklos tikslų kontekste identifikuota, kad minėtuose centruose labiausiai plėtojama pagalba vaikų laisvalaikio ir užimtumo organizavimo, pamokų ruošos, nemokamo maitinimo bei socialinių ir higienos įgūdžių formavimo srityse. Tuo tarpu psichologinė pagalba bei pagalba vaikų ir tėvų ryšiams stiprinti VDC plėtojama silpniau.
3. VDC teikia papildomas paslaugas socialinės rizikos šeimų vaikams. Labiausiai išplėtotos sociokultūrinės veiklos, įtraukimo į visuomenines veiklas bei dienos socialinės priežiūros paslaugos. Tuo tarpu vaikams aktualiausias yra mokymosi sunkumų sprendimo, dienos socialinės priežiūros bei pedagoginio konsultavimo paslaugos. Socialinės rizikos šeimų vaikai mažiausiai naudojami nukreipimo į kitas įstaigas bei materialinės pagalbos paslaugomis.
4. VDC pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams plėtrą negatyviai veikia nepastovus (dažniausiai projektinis) VDC veiklos finansavimas, VDC pagalbos prieinamumo stoka atokesnėse vietovėse (kaimuose, mažesniuose miesteliuose), VDC bendradarbiavimo su kitomis įstaigomis ar organizacijomis nepakankamumas, VDC personalo komplektavimo tiesioginė priklausomybė nuo centro finansavimo šaltinių bei personalo kvalifikacijos tobulinimo sistemos nepakankamas efektyvumas bei visuomenės informavimo apie VDC veiklą stoka.

Literatūra

1. Bagdonaitė M., 2007, *Šiandien skursta daugiau nei trečdalis Lietuvos daugiavaikių šeimų*. <http://www.skurdas.lt/lt/news.php?news_id=167&start1=170&start2=0>.
2. Bajoriūnas Z., 1997, *Šeimos edukologija*. Vilnius: Jošara.

3. Barštytė V., 2008, Lietuvoje vaikai – vieni skurdžiausiai gyvenančių ES. *Laikas*, 2008 m. kovo 7–13 d. P. 7.
4. Berns M. R., 2007, *Child, family community*. New York.
5. Bitinas B., 2006, *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.
6. Charles C. M., 1999, *Pedagoginio tyrimo įvadas*. Vilnius: Alma littera.
7. Garnezy N., 1993, Children in Poverty: Resiliency despite Risk. *Psychiatry*. No. 56.
8. Guščinskienė J., Kondrotaitė G., 2006, Socialinės rizikos šeimų problemos: Pagėgių savivaldybės atvejo studija. *Socialinis darbas*. Nr. 5(2). P. 15–23.
9. Jonutytė I., Binkauskaitė D., Gelžinienė J., 2007, Socialiai apleistų vaikų teigiamo savęs vertinimo ugdymas šokių. *Socialinis ugdymas: vaiko ir šeimos teisių apsauga IV: Respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos straipsnių rinkinys*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
10. Kabašinskaitė D., 1999, Daugiaprobleminės šeimos ar šeimos kurioms reikia paslaugų. *Tradicijos ir pokyčiai: filosofinė ir sociologinė perspektyva*. Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas: Aidai. P. 146–153.
11. Kardelis K., 2002, *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex.
12. Kostinienė E., 2007, Mama, leisk tave mylėti... *Laikas*, 2007 m. gegužės 4–10 d. P. 5.
13. Kovachevikj R., Bijedikj M., Kuralikj-Kjishikj L., Muftikj E., 2009, Family risk factors as indicators of behavioral problems with youth. *Journal of special education and rehabilitation*. No. 10 (1–2). <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=18&hid=111&sid=c068a3ea-abbf-4792-ac04-6f52af9ff39c%40sessionmgr111>>.
14. Kvedaravičiūtė I., 2007, Nevyriausybių organizacijų vaidmuo sprendžiant socialines „gatvės vaikų“ problemas. *Pedagogika*. Nr. 88. P. 131–137.
15. Kvieskienė G., 2000, *Socializacijos pedagogika: mokymo priemonė socialinės pedagogikos studentams*. Vilnius: Baltijos kopija.
16. Leonavičius J., 2004, *Sociologija*. Kaunas.
17. Miškinis K., 2003, *Šeima žmogaus gyvenime*. Kaunas: Aušra.
18. Rupšienė L., 2001, *Šeimotyros įvadas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
19. Sakalauskas G., 2000, *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje*. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras.
20. Šablinskienė I., 2009, *Apie „Gelbėkit vaikus“ vykdomą Vaikų dienos centrų programą palankių socialinių sąlygų neturintiems vaikams ir jų šeimoms projektą*. <http://atvirukai.inspe.lt/Dienos_centru_programa>.
21. Tidikis R., 2003, *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
22. Valickas G., 1997, *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras.
23. Žukauskienė R., 2006, *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
24. Winkley L., 1996, *Emotional Problems in Children and Young People*. New York.

FORMS OF SUPPORT PROVIDED BY CHILD DAY CARE CENTRES FOR CHILDREN FROM SOCIAL RISK FAMILIES AND FACTORS THAT DETERMINE SUPPORT EXPANSION

Vaida Griškutė, Erika Masiliauskienė

Summary

Problem question of the research: what forms of support provided by CDCCs to children from social risk families are most widely developed and what are the factors that determine support expansion? Research aim is to carry out empirical research into the forms of support provided by CDCCs for children from social risk families and to identify factors that determine support expansion.

The paper presents the empirical research, which included professionals from CDCCs, and its results that revealed that the forms of CDCCs support for children from social risk families depend on the objectives of a CDCC activities with the focus on the development of the child as a full member of society, his self-expression, intellectual cognitive and creative potential and teaching personal hygiene skills. In the context of these objectives of CDCC activities it has been identified that CDCCs focus on expanding support in these areas: organising child recreation and leisure, guidance to homework assignments, free meals and teaching social and hygiene skills. Furthermore, it has been identified that CDCC support expansion for children from social risk families is negatively affected by inconsistent (mainly project-based) financing of CDCC activities, lack of access to CDCCs support in more remote areas (villages, small towns), insufficient cooperation between CDCCs and other institutions or organisations, direct dependence of CDCC staffing on central financing sources, insufficient efficiency of the system of personnel qualification improvement and lack of information about CDCC services available to the public.

Keywords: child day care centre (CDCC), child, social risk family, CDCC support.

VAIKŲ DIENOS CENTRŲ PAGALBOS SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ VAIKAMS RAIŠKA IR JOS PLĖTRĄ SĄLYGOJANTYS VEIKSNIAI

Vaida Griškutė, Erika Masiliauskienė

Santrauka

Tyrimo probleminiai klausimai – kokia pagalba socialinės rizikos šeimų vaikams VDC išplėtota labiausiai ir kokie yra tokios pagalbos plėtrą sąlygojantys veiksniai?

Tyrimo tikslas – empiriškai ištirti VDC pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams raišką ir nustatyti tokios pagalbos plėtrą sąlygojančius veiksnius.

Straipsnyje pristatomi empirinio tyrimo, kuriame dalyvavo VDC dirbantys specialistai, rezultatai. Nustatyta, kad VDC pagalba socialinės rizikos šeimų vaikams priklauso nuo tokių centrų veiklos tikslų. Svarbiausi iš jų – skatinti vaiką pasijusti pilnaverčiu visuomenės nariu bei ugdyti jo saviraišką, plėsti intelektualų pažintinį ir kūrybinį akiratį bei ugdyti asmeninės higienos įgūdžius. Šių VDC veiklos tikslų kontekste identifikuota, kad minėtuose centruose labiausiai plėtojama pagalba vaikų laisvalaikio ir užimtumo organizavimo, pamokų ruošos, nemokamo maitinimo bei socialinių ir higienos įgūdžių formavimo srityse. Be to, paaiškėjo, jog VDC pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams plėtrą negatyviai veikia nepastovus (dažniausiai projektinis) VDC veiklos finansavimas, VDC pagalbos prieinamumo stoka atokesnėse vietovėse (kaimuose, mažesniuose miesteliuose), VDC bendradarbiavimo su kitomis įstaigomis ar organizacijomis nepakankamumas, VDC personalo komplektavimo tiesioginė priklausomybė nuo centro finansavimo šaltinių bei personalo kvalifikacijos tobulinimo sistemos nepakankamas efektyvumas bei visuomenės informavimo apie VDC veiklą stoka.

Prasminiai žodžiai: vaikų dienos centras (VDC), vaikas, socialinės rizikos šeima, VDC pagalba.

Įteikta 2010-09-28